

Rádirattatom, rádirattatom! – Hallgatkozik a barátja [a német Hanzi], s aszongya: – *Reám te ne irasd, ha kérted, akkor fizesd meg!*" (1: 318).

Az ismeretlen (vagy csupán az idegen) nyelv hangzását, karakterét gyakran érzékeltetjük hangzásutánzással, halandzsával. Fábián Ágostonné meséiben, a Tizenkettőt egy csapásra címűben is van rá példa. A "sok cigánkőjök" ezt kiabálja az óriással hazatérő falubelijüknek: "*Akhángyilē-bungyilē, akhángyilē-bungyilē!*" (1: 69). Az óriás ezt (a "cigány nyelvet") nem érti, de nem is értelmesíti, hanem megkérdezi a jelentését. Vesztére. A válasz tudniillik önkényes "műfordítás": "Hát aszongyák, hogy én csak égyet hoztam .. Me[rt ezek] .. min ējen embērekvel élnek, min te amējen vagy" (uo.). Ez a válasz természetesen nem fordítás, nem belehallás, nem népetimológia és nem hangzásutánzás. Sajátos használata a nyelvnek: a nyelvi, a kommunikációs visszaélés (egyáltalán nem ritka) példája.

A hangzásutánzásnak a rögzítése, az írásképe is (csak) utánzás, és nem pontos másolat, nem "hangfelvétel". Szemléletesen mondva: nemcsak a lejegyző fülére, hanem főként a kezére jellemző, hogy éppen hány betűvel érzékelteti a nagyon hosszú, elnyújtott hangot; hogy miként tagolja kötőjelekkel a ritmusosan ismétlődő vagy szaggatott hangzást; hogy intonációt vagy emfaticumot érzékeltet-e a felkiáltójelekkel stb. Ez az írásképi sajátosság is szaporítja, erősíti azokat a vonásokat, amelyek miatt lehetséges, sőt indokolt a hangzásutánzást a hangutánzástól elkülöníteni; vagy ha tetszik, mint sajátost éppen hozzákapcsolni.

PUSZTAI FERENC

Rendszerkényszer és logika (Megjegyzések az uráli nyelvek személyes névmásaihoz)

1. Az uráli alapnyelvre rekonstruált személyesnévmás-tövek vokalizmusát nem lehet egyértelműen megállapítani. Az uráli nyelvek megoszlanak a vokalizmus palatális és veláris voltát illetően. Vö.

fi. <i>minä</i>	lp. <i>mon</i>
észt <i>mina</i>	md. <i>mon</i>
zürj. <i>me</i>	jurszam. <i>mañ</i> stb.
magyar <i>én</i>	

Hasonlóképpen a második személy esetében is. Az UEW rekonstrukciói (**m̄y*¹ 'ich', **m̄y*² 'wir', **t̄y*¹ 'du', **t̄y*² 'ihr') helyett elfogadhatóbb volna a megengedő **mV-*, **tV-*.

A palato-veláris kettősség az egyes számban figyelhető meg, a plurális alakok túlnyomórészt palatális magánhangzót tartalmaznak, vö.

fi. <i>me</i>	lp. <i>mī</i>
észt <i>me</i>	md. <i>miñ</i>
zürj. <i>mi</i>	(de: jurszam. <i>maña</i> ?)
magyar <i>mi</i> stb.	

A palatális vokálisban többen a protouráli plurálisjelet (*-i ~ -j) látják. A vokális kettősségére az alábbiakban kísérlek meg magyarázatot adni.

2. A névmási kategória egyik sajátossága, hogy a magánhangzó hangszínével helyviszonyt, távolságot fejez ki. A palatális magánhangzó közelre, a veláris vokális távolra utal. Ez a jegy kimutatható az uráli nyelvekből is:

fi. <i>tämä</i> 'ez'	↔	tuo 'az'
<i>nämä</i> 'ezek'	↔	<i>nuo</i> 'azok'
cser. <i>tiđe</i> 'ez'	↔	<i>tuđo</i> 'az'
magyar <i>e-z</i>	↔	<i>a-z</i>
<i>té-</i>	↔	<i>to-(va),</i>

ill. a névmástövekből származó határozószók esetében:

magyar <i>itt</i>	↔	<i>ott</i> stb.
-------------------	---	-----------------

Ezt az állapotot a protouráli rekonstrukció is tükrözi:

ta 'der hier', *dieser da* 'FU, ?U (UEW 505)

tä (~ *te*, ~ *ti*) 'dieser' (U) (UEW 53)

to 'jener' (U) (UEW 526-527).

A mutató névmások kongruálnak a kérdő névmásokkal. A kérdő névmásoknak is két töve van, egy palatális és egy veláris. Az interrogatívák esetében a hangszín különbsége már nem a távolság kifejezésére szolgál, hanem egyéb funkció megoszlására (vö. fi. *ku*- 'ki' ~ *ke*- 'ua.', ill. magyar *ki* ~ *ho*-).

3. A személyes névmások a demonstratívák egy sajátos csoportját alkotják, ezért a személyes névmások esetében is föltehető a vokális kettősségével kifejezhető távolságjelölés. A 2. és a 3. személy esetében ez a viszony belátható (pl. **tj* 'te – itt a közelemben' ↔ **tj* 'te – ott távolabb' stb.).

A személyes névmások csoportjának kettős vokalizmusa a névmási kategóriára általánosan jellemző palato-veláris szembenállással magyarázható. A rendszerkényszer következtében a kettősség a kategória azon tagjaira is kiterjed, ahol azt a valóság nem igényli. (A rendszer valószínűleg még az alapnyelvi korban felbomlott. Az alapnyelv egyes származékcsoportjai a palatális, mások a veláris változatot örökölték.)

4. Természetesen – Pais Dezsővel szólva – más megoldás is elképzelhető.

PUSZTAY JÁNOS